

דתישכונע

בס"ד

פרשת קרח, תשע"ז, מספר 1225

קורח, רשתו, עדתו ואשתו

חננאל מאק

ראה אותה וחזר.³ בין כך ובין כך נבלעו להם קורח ועדתו.

האגדה על הצלתו של און בן פלת נשענת על היעלמותו המפתיעה. לאחר האזכור הבודד שלו בפסוק הפותח את פרשתנו, הוא איננו נזכר בהמשך הסיפור כאן ובמקומות אחרים בתנ"ך, וכן אינו מופיע ברשימות היוחסין המקראיות של שבט ראובן. קשה יותר להסביר את הופעתה של אשת קורח בדרשה זו –

אשתו של קורח אמרה לו: ראה מה עשה משה. הוא מלך, אחיו כהן גדול, בני אחיו סגני כוהנים. על תרומה אומר תהיה לכהן, על מעשר שאתם (הלויים) לוקחים אמר תנו אחד מעשרה לכהן. ועוד, שגזז את שערכם וטלטל אתכם כמו גלל – עין נתן בְּשִׁעְרֵכֶם (ורוצה שתהיו מגולחים ולא יפים). אמר לה: והרי גם הוא עשה כך (לעצמו)! אמרה לו: ... אמר "תָּמוֹת נַפְשֵׁי עִם פְּלִשְׁתִּים". ועוד, שאמר לכם עשו תכלת. אם תכלת חשובה, הוצא גלימות של תכלת וכסה בהן את כל בני ישיבתך. ומסיים רב: "חֲכָמוֹת נָשִׁים בְּנִתָּה בֵּיתָה" (משלי יד:א) זו אשתו של און בן פלת, "וְאִנְיָה בִּידָה תִּהְרַסְנָה" (שם, וצ"ל "בְּיָדָהּ תִּהְרַסְנָה") זו אשתו של קורח.⁴

במדרש תנחומא בובר (קורח ו') מופיעה דרשה קצרה בדבר אשת קורח: ויקח קורח – לקח טליתו והלך ליטול עצה מאשתו. המדרש מרחיב את דברי רב שבתלמוד על המינויים המשפחתיים, על התרומות והמעשרות וכן על שינוי מראהו של קורח בעקבות גילוח שערם של הלויים. אך דווקא בכל הנוגע לאשת קורח מצמצם בעל הדרשה בתנחומא את דבריו, ומסתפק במשפט הקצר דלעיל. מיעוט החומר בתנחומא על אשת קורח ניכר יפה נוכח ריבוי הדברים שם בזכותה של אשת און בן פלת, המבוססים על דברי רב בתלמוד, ובעיסוק

"פרשה זו יפה נדרשת במדרש תנחומא", כפי שמציין רש"י בפתח פירושו לפרשתנו. אבל הפרשה נדרשת בהרחבה בעוד מקומות בדברי חז"ל, והדרשות נוטות להחמיר מאוד עם קורח ועדתו. ועוד: הסיפור על מרד קורח הוא סיפור גברי מובהק, ואין בו אף רמז למעורבותה של אישה כלשהי או ליחסי גברים ונשים. ואכן, הקדמונים העוסקים בפרשה זו, כפילון האלכסנדרוני, יוסף בן מתתיהו וספרות התנאים אינם מזכירים כל היבט מגדרי, רומנטי או מיני של הפרשה. לעומת זאת, האמוראים מעלים בכמה מקומות את דמויותיהן של אשת קורח ואשת און בן פלת, מערבים אותן בסכסוך ומנגידים אותן זו לזו. הדברים טעונים בירור.

בסדרת דרשות מעצים האמורא ריש לקישי את אחריותם של קורח, דתן ואבירם למעשה, ומבחין בבירור בינם לבין חברם און בן פלת שהתפכח בזמן, "ראה והבין" ולכן "נעשו לו פלאות", והוא ניצל מגורלם של שותפיו לקשר (בבלי סנהדרין קט ע"ב - קי ע"א).

אחרי דבריו של ריש לקיש מובאים בתלמוד דברי האמורא רב,² המשלב בסיפור גם את שתי הנשים. לדבריו, "און בן פלת אשתו הצילתו". והרי הסיפור המפורט על הצלת און בן פלת ביזמת אשתו (מתורגם ומעובד קלות):

אמרה לו: מה יצא לך ממריבה זו? אם האחד רב (מנהיג) אתה תלמיד, וגם אם האחר רב אתה תלמיד. אמר לה: מה אעשה? הייתי בעצה ונשבעתי עמם. אמרה לו: אני מצילה אותך. השקתה אותו יין והשכיבה אותו בפנים. ישבה בשער וסתרה את שערה. כל מי שבא,

* פרופ' חננאל מאק, המחלקה לתלמוד ולתורה שבעל פה, אוניברסיטת בר-אילן.

** הדברים מבוססים על מאמר נרחב יותר: ח' מאק, "נשים וגברים באגדות על קורח ועדתו", מדעי היהדות 40 (תש"ס), עמ' 131-143.

¹ ושמה בעל הדרשות הוא האמורא רבי לוי, ואכמ"ל.

² הגרסה "רב" מקויימת על פי הרוב המכריע של עדי הנוסח בתלמוד ובמדרש.

³ אשת און יודעת שאפילו העבריינים מעדת קורח לא יעזו להתקרב אל אישה ששערה גלוי וסתור!

⁴ נראה שהאגדה על אשת קורח, המסיתה את בעלה, הייתה מוכרת גם לפייטן הקדום ינאי: "התחלת מחלוקתו, מיחס משפחתו, ומגילוח טהרתו, בושתו מא[שתו]". פיוטי ינאי, מהד' זולאי, עמ' קצב.

מחומרת העונש שהוטל על המורדים. הבליעה באדמה והשריפה, שבהן נספו למעלה ממאתיים וחמישים איש, מזעזעים את הקורא ונראים בעיניו עונש כבד מדי, בהשוואה לחומרת העבירה. אבל הכפירה בתורה, במצוות ובמשה, דברי הליצנות והוצאת השם הרע מרככים את תחושת העוול ומצדיקים את הדין על קורח ועדתו. אף הבלועים עצמם מצדיקים עליהם את הדין בקריאה "משה אמת ותורתו אמת והן בדאין" (בבא בתרא עד ע"א; סנהדרין שם).

שאלה אחרת המבקשת פתרון היא הופעתה של אשת קורח בדברי האמוראים. אשת קורח אינה מוכרת או רמוזה במקרא, ושלא כבמקרה און בן פלת, קשה לראות בסיפור המקראי פער המבקש השלמתו באמצעות האגדה.

הסבר אחד לחלקה של האישה בפרשה זו הוא הקושי המוסרי העולה מן הסיפור. נראה שאשת קורח נספתה עם בעלה, בעוד ש"וּבְנֵי קֹרַח לֹא מָתוּ" (במ' כו:א), והרשעה מצדיקה את דינה החמור. הסבר זה דומה לתשובה השנייה לשאלת ההפרזה בהרשעתם של קורח ועדתו על המתואר בתורה.

אלא שההסבר לוקה בחסרים ברורים: הצלתם של בני קורח פורטה רק במקום אחר ובהקשר אחר, והכתוב במקומו "אינו מודע" להצלה זו. ועוד: הביטוי "כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח" רומז למתים רבים חפים מפשע, ובהם נשים וטף. ועוד: מדוע נספו נשיות ובני משפחותיהם של יתר המורדים? ועוד: אין זה המקרה היחיד בסיפורי המקרא שבו אבדו בני משפחותיהם של חוטאים בעוון אבותיהם או בניסיונות שנתנסו בהם. נמצא שהסיפור על אשמתה היתרה של אשת קורח אינו עונה על הבעיה המוסרית המתעוררת בפרשה.

דומה שאת פשר הופעתה של אשת קורח בתפקיד המרשעת הגדולה של הסיפור יש לבקש במקום אחר.

כאמור, בעל האגדה התלמודית על שתי הנשים הוא האמורא רב, וגם במדרשי תנחומא (ובמדבר רבה)⁷ היא נמסרת בשמו של רב. במדרש משלי לא נזכר שמו של רב על הדרשה, והיא מובאת שם בשם ר' לוי,⁸ אבל נראה שר' לוי הכיר את דרשת רב ועיבד אותה, כשהוא מרכז את היחס הנוקשה של רב אל אשת קורח.

מן התלמוד הבבלי מתברר, שחיי המשפחה של רב ואשתו לא עלו יפה. ר' חייא, רבו ודודו הכפול,⁹ בירך את רב לאמור: "הרחמן יצילך

המוגבר בבליעתם ובשריפתם של יתר אנשי קורח."⁵

דרשה המשווה את קורח ואשתו להמן וזרש מובאת גם במדרש משלי ("א, כז), אבל דווקא שם מרוככת הביקורת על אשת קורח.⁶

מה מביא את הדרשנים להחמיר מאוד עם המורדים, להרחיב את טענותיהם כלפי משה, ולהוסיף עליהן דברים שאין להם זכר בתורה ושאינם כלל ממין הטענות שפורטו בה?

התשובה הראשונה: בדברי קורח ועדתו יש תלונות העשויות להתקבל על דעת הקוראים והמעיינים בתורה ללא דעות קדומות וללא משוא פנים, ולהעלות בלבם הרהורים על דרך המינויים וההנהגה הציבורית בימי משה וגם בדורות הבאים. ואכן, משה ואהרון ובניו נתמנו למשרות הבכירות ביותר, בלא שניתנה רשות למישהו לערער על כך ובלא שהועלו נימוקים מהסוג המקובל כיום למינויים. אין ספק, שגם בדורותיהם של החכמים, המתאמצים להשחיר את פניהם של קורח וחבורתו, נמצאו מי שפקפקו בדרכי המינויים ובתוצאותיהם. השחרת פני החבורה מסייעת אפוא להפיכתה מקבוצת מתקוממים, שבפיהם ביקורת חברתית נכונה, על אף סגנונה הבלתי ראוי – לחבורת מורדים הכופרים בכול, ואינם ראויים לאהדה ולהזדהות מצד הקורא. קורח ואנשיו כופרים עתה לא רק בשיטת המנויים כי אם באמינותה של תורת משה כולה: "דברים אלו לא נצטווית עליהם ומלבך אתה בודאם" (תנחומא בובר קורח ד' ומקבילות). כך קורח אומר באזני משה, בעקבות קביעתו כי טלית שכולה תכלת חייבת בציצית ובית מלא ספרים חייב במזוזה. הדוגמאות שבחרו הדרשנים לשים בפיהם של המורדים נוגעות בכמה תחומים של מצוות התורה, בעיקר אלה שבפרשיות שקדמו לקורח: ליקויים במתנות כהונה ולויה, כיעורם והנפתם של הלויים לקראת כניסתם לתפקידיהם, האבסורד שבמצוות ציצית ומזוזה וסדרי הטיפול בסוטה. אל התלונות מצטרפים הטלת דופי אישי חמור במשה, והפיכתו לחשוד בניאוף חמור, כאשר כל אחד מבני ישראל "מקנא לאשתו מִמֶּשֶׁה" (סנהדרין קי ע"א). כל אלה הפכו את קורח ועדתו ממתקנים חברתיים, שדבריהם עשויים לעורר אהדה, לכופרים ומכחישים שאין כל דרך להזדהות עמם ועם מעשיהם.

התשובה השנייה לשאלה קרובה אל הקודמת וקשורה בה. הקורא התמים מתרשם

⁵ לדעת בובר הועתקו הדברים על און בן פלת מהתלמוד בידי עורך המדרש, ואולי שולבו בו בידי מעתיק מאוחר.

⁶ לפי מדרש זה אשת קורח היא אמם של הביטוי "טלית שכולה תכלת" ושל המעשה הכרוך בו. טלית זו נגררה לכאן מפרשת ציצית, הסמוכה לפרשת קורח.

⁷ בפרשות "בהעלתך" – "מסעי" זהה במדבר רבה בדרך כלל עם מדרש תנחומא.

⁸ בתנחומא בובר לפרשת מטות מובאת הדרשה כאנונימית, וכותרתה "שנו חכמים".

⁹ ר' חייא היה דודו של רב מצד אביו ומצד אמו (סנהדרין ע"א).

נראה שאת יחסו של רב אל הנשים בפרשתנו יש להבין על רקע ניסיון חייו. אשת קורח היא שרעתי מרובה מכל רעה, היא הקשה ממיתה, והיא שהכשילה את בעלה והביאה על שניהם מיתה משונה. ואילו אשת און בן פלת היא בעיניו של רב היפוכה של אשתו שלו; זו המסייעת לבעלה ומביאה לו ברכה, אף שלא בידיעתו. וכך, יותר משיש כאן פרשנות לפרשת קורח שבתורה, משתקפות כאן המציאות הממשית של חיי משפחת רב מחד, והמציאות המדומה שלהם מאידך.

הרשעתם המופרזת של קורח ואנשיו, ועיצוב דמויותיהן של אשת און בן פלת ואשת קורח בדברי רב משתלבים במגמתם של אמוראים להרחיב את הסיפור המקראי על קורח ועדתו, ולענות בכך על שאלות שמעבר לפרשנות הסיפור המקראי.

מדבר הקשה ממיתה" (יבמות סג ע"א), והבהיר את כוונתו בסיוע הפסוק מקהלת "ומוֹצָא אָנִי מִמְּוֹת אֶת הָאִשָּׁה". בעקבות דברי ר' חייא, מסופר שם על אשתו של רב שהייתה מצערת אותו, ונהגה לעשות את ההפך ממה שביקש, עד שבנו נהג להפוך את בקשותיו של אביו על מנת שהאם תמלא את רצונו. כך סבור היה רב, שאשתו שינתה את יחסה אליו, עד שבשיחה עם הבן התבררה האמת המביכה. על הפסוק משירת האזינו "בְּגוֹי נָבֵל אֶכְעִיסִים" הובאה בתלמוד דרשתו של רב "זו אשה רעה וכתובתה מרובה" (שם ע"ב). ועוד מדברי רב: כל חלי ולא חלי מעיים, כל כאב ולא כאב לב, כל מיחוש ולא מיחוש ראש, כל רעה ולא אשה רעה... (שבת יא ע"א). כנראה שעל רקע זה יש לפרש גם את שאלתו של רב לר' חייא: "נשים במה הן זוכות?" (ברכות יז ע"א).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף